

A co to SACHA BATTHYANY má co dělat se mnou?

Zločin v březnu 1945
Příběh mé rodiny

HOST

Prolog

Agnes vyšla z ložnice. Kvůli mně se pěkně oblékla, nalíčila se a upravila si vlasy. Její dcery se postavily vedle ní a bylo vidět, že mají z její proměny radost.

„To je ta návštěva z Evropy,“ řekly jí. „Vnuk.“

„Kdo?“ zeptala se hlasitě.

„Ten vnuk, vždyť víš.“ Agnes však neměla ani tušení, bylo to na ní vidět.

Pozdravili jsme se a posadili ke kulatému stolku v obývacím pokoji kdesi v Buenos Aires. Agnes jsem znal z deníku své babičky, který jsem si s sebou přinesl v tašce. Vyrostly spolu v maličké vesničce na západě Maďarska, jako děti se vídaly každý den, i když vedly úplně jiné životy. Agnesini rodiče měli krámek s lahůdkami, rodiče mojí babičky malý zámek s dvorem vysypaným oblázky, v jehož středu rostl kaštan. *Byl to klidný život na venkově*, napsala moje babička o svém dětství, život, který se řídil ročními obdobími. Až do války.

Až do onoho dne na jaře 1944, kdy byl staletý rád na vesničce rozvrácen a s ním i jeden celý svět. Nej dřív přišli Němci, potom Rusové. Zámek vyhořel, babiččina rodina přišla o veškerou půdu, o své postavení i místo ve společnosti.

A Agnes skončila v Osvětimi.

Její dcery jí před mým příchodem řekly, že tudy jen projíždím a že prý jsem se o ní dočetl v jednom deníku. A o tvých rodičích, pověděly jí, o době před sedmdesáti lety. A teď jsem tu, abych jí z něj něco přečetl.

„To je skvělé,“ prohlásila.

Seděl jsem vedle Agnes a pozoroval tetování, kterým ji označil jeden z dozorců v Osvětimi, nyní se jí ztrácelo v záhybech vrásčité kůže. Číslice byly sotva čitelné: 802... 6? Nebo to byla osmička?

„Jablečný, nebo tvarohový?“ zeptaly se mě.

„Prosím?“

Když Agnes deportovali do koncentračního tábora, bylo jí osmnáct. Teď jí bylo přes devadesát. Chodítka měla hned vedle židle. Na malé policiče jsem zahlédl fotografie: jejího zesnulého muže, svatby jejích dcer, jeden celý život.

„Jablečný,“ řekl jsem a přisunul si talíř. Když všichni dojedli svůj kousek štrúdlu, pustil jsem se do čtení: Četl jsem o vlaku z Budapešti, který byl díky hustému tmavému dýmu vidět už z dálky — a Agnes pokyvovala hlavou —, o jeřábech, kteří vysedávali na příjezdové cestě do vesnice, o višních nakládaných v cukru, které stály v krámku jejích rodičů hned u pokladny, a o jejím otci, panu Mandlovi, s červenými tvářemi.

„Přesně takové míval,“ zasmála se a my jsme se na okamžik radovali s ní, i když nám bylo smutno. Protože jsme znali pravdu.

Zachovali jsme se správně? ptal jsem se sám sebe o den později v odletové hale. Kromě muže, který čistícím strojem přejížděl z jednoho konce terminálu na druhý a na koberci

za sebou zanechával střídavě tmavé a světlé pruhy, nebylo kolem dokola ani živáčka.

Jsem jen posel, zkoušel jsem si namluvit, než jsem se vydal na cestu. Mám něco, co patří Agnes, proto jsem přijel. Ale na jednu jsem si tím nebyl úplně jistý. Skutečně jsem byl jen obyčejný kurýr?

Od té doby, co jsem se vydal po stopách válečných tajemství své rodiny, uběhlo sedm let. Několikrát jsem navštívil Maďarsko, Rakousko, letěl jsem do Moskvy a teď až do Buenos Aires. Především jsem se však stal trojnásobným otcem, čímž se všechno propojilo: Naučil jsem se vyměňovat plínky a připravovat kaši a současně jsem se dozvěděl všechno o svých kořenech, strávil jsem pár dní v malé obci Rechnitz, abych zjistil co nejvíce informací o masakru sto osmdesáti Židů, při pátrání po zbytcích pracovního tábora jsem se brodil sibiřským sněhem a nakonec jsem se dostal až do Jižní Ameriky. A to všechno jsem týden co týden probíral v Curychu se svým psychoanalytikem. Zatímco ostatní v tu dobu obědvali pizzu, my dva jsme si povídali o Stalinovi, holokaustu a masových hrobech. Teprve nedávno jsem se ho zeptal: „Myslíte si, že jsem nemocný?“ Odpověď zněla: „A jak to mám vědět?“

Připadalo mi, jako bych žil ve stroji času, včerejšek a dnešek mi splývaly. Přeskakoval jsem z minulosti do přítomnosti a z výšky přitom sledoval sám sebe, jak se procházím po časové ose svého života. Sedm let. To přibližně odpovídá délce života krtků evropských, o nichž jsem si toho spoustu přečetl v deníku své babičky, která se k těmto živočichům neustále přirovnávala.

Seděl jsem v hale a díval se ven na přistávací dráhy černé od pneumatik, na špinavá pole mezi nimi a nekonečné argentinské dálky.

Agnesiny dcery mi na rozloučenou vtiskly do ruky útlou knížečku své matky, v níž sepsala vzpomínky na válečná léta. Knížka teď ležela u mě v tašce, hned vedle babiččina deníku. Zápisky dvou rozdílných žen, jejichž životní osudy se proplétaly a jejichž význam sahal až do současnosti. Obě knížky jsem prolistoval. Ještě chybí můj příběh, napadlo mě, vytáhl jsem z bundy zápisník, uhladil novou stránku a do horního levého rohu napsal datum: říjen 2013.

Co z toho vznikne, dopis? Komu, mně? Jak mám začít?

Pak už hlásili moje letadlo.

Začalo to jednoho dubnového večera, zhruba sedm let před odletem do Buenos Aires. Tehdy jsem byl spolupracovníkem nedělního vydání *Neue Zürcher Zeitung*. Bylo brzy ráno, v práci ještě skoro nikdo nebyl, všude klid. Psal jsem zrovna článek o holandském dárci spermatu, když vtom mi jedna starší kolegyně, která toho se mnou jinak moc nenamluvila, položila na stůl stránku vytrženou z novin a zeptala se: „Co to máš vlastně za rodinu?“

Vzhlédl jsem a usmál se na ni, teprve potom jsem si prohlédl článek, který mi přinesla. Očekával jsem něco z devatenáctého století, šaty s volány nebo koňské kočáry. Nějaký most, který byl pojmenován po jednom z mých předků, po Ádámovi, Zsigmondovi nebo Ladislausovi Batthyány, moje příjmení je v Maďarsku známé. Batthyányovi bývali hrabata, knížata, biskupové. Jeden z nich se v roce 1849 stal zemským ministerským předsedou, dalšího, lékaře Ladislausa Batthyányho-Strattmanna, za jeho zásluhy v roce 2003 blahořečil papež Jan Pavel II. Rodinná historie se dá vystopovat až do válek s Turky ve čtrnáctém století, ale tady na Západě naše jméno prakticky nikdo nezná, proč by taky měl? Většina ho považuje za tamilské jméno, ony dva ypsilony jim připomínají

Srí Lanku. Ptají se na něj pouze o vánočních svátcích, kdy v televizi dávají každý rok v jedenáct hodin dopoledne trilogii o Sissi, v níž Romy Schneiderová v roli císařovny tančí s hrabětem Batthyánym, který má na sobě bleďmodrou uniformu a ve vlasech spoustu brilantiny.

Když jsem pohlédl na noviny, čekal jsem něco v tom smyslu, něco neškodného, místo toho jsem si však přečetl titulek *Hos-titelka z pekla*, kterému jsem nerozuměl, ale ženu na obrázku jsem poznal ihned. Byla to teta Margit. V březnu roku 1945 se měla podílet na masakru Židů v rakouském příhraničním městě Rechnitz. Prý uspořádala slavnost, tančila, popíjela a o půlnoci, jen tak z legrace, přiložila nahým mužům a ženám pistoli k hlavě a stiskla spoušť.

„Díky,“ řekl jsem, odložil článek stranou a znovu se zadíval na blikající kurzor na obrazovce. Na dokončení textu o holandském dárci spermatu mi zbývaly ještě dvě hodiny.

Teta Margit? Ta s tím jazykem?

Když jsem byl malý, třikrát do roka jsme se s tetou Margit chodili najíst do nejdražších curyšských restaurací. Můj otec nadával už cestou tam a v našem bílém opelu si připaloval jednu cigaretu od druhé, zatímco matka mi umělohmotným hřebínkem česala vlasy. Mluvili jsme o ní jako o tetě Margit, nikdy jen jako o Margit, jako by teta byl nějaký titul. Provдалa se za strýce mého otce, ale jejich manželství bylo od samého začátku katastrofa. Margit byla miliardářka z německého rodu Thyssenů, on zchudlý maďarský hrabě. Teta byla vysoká, mohutný trup měla posazený na tenkých nožkách. V mých vzpomínkách má na sobě vždy kostým s knoflíky dopnutými až ke krku, hedvábnou šálu s koňským motivem a na rameni tmavě červenou krokodýlí tašku se zlatými zipy, a když vy-

právi o srnčí říji nebo o výletních plavbách po Egejském moři, v pauzách mezi větami vystrkuje špičku jazyka, trochu jako ještěrka. Sedím co nejdál od ní — teta Margit děti nesnášela —, a zatímco se rýpám v nakrájených telecích játrech, každou chvíli na ni pohlédnu. Chci spatřit její jazyk.

Po její smrti jsme o ní mluvili jen zřídka a moje vzpomínky na společné obědy se opět přihlásily až onoho dne, kdy jsem se dočetl o rakouském městečku Rechnitz. O slavnosti. O masakru. O sto osmdesáti Židech, kteří se před zastřelením nejdříve museli vysvléct do naha, aby se jejich těla rychleji rozložila. A teta Margit? Měla být jednou z hlavních aktérek.

Zavolał jsem otci a zeptal se ho, jestli o tom něco neví. Mlčel a já slyšel, jak si odzátkoval láhev vína. Viděl jsem ho před sebou, jak sedí v obývacím pokoji v Budapešti na ošoupané pohovce, kterou jsem měl tak rád.

„Margit pár aférek s nácky měla, povídalo se o tom v rodině.“

„V novinách stojí, že uspořádala slavnost a jako zlatý hřeb večera, jako zákusek, vylákala sto osmdesát Židů do stodoly a hostům rozdala zbraně. Všichni byli namol. Zúčastnit se mohl každý. I Margit. Píší o ní jako o hostitelce z pekla. V anglických novinách ji překřtili na *killer countess*. A titulěk zněl *Hraběnka Thyssenová nechala na slavnosti zastřelit dvě stě Židů*.“

„To je blbost. K nějakému zločinu došlo, ale že by s tím měla Margit něco společného, mi připadá nepravděpodobné. Byla to sice zrůda, ale něčeho takového by nebyla schopná.“

„Proč byla zrůda?“

Před novinovým článkem o Rechnitzu a tetě Margit jsem se o historii své rodiny nijak zvlášť nezajímal. Vlastně jsem s ní ani neměl co do činění. Kdybych se narodil v Maďarsku, bylo by to něco úplně jiného, protože tam byla řada míst a památek věnovaná mým předkům. Já jsem však nevyrostl v Budapešti, ale ve čtyřpokojovém bytě na okraji Curychu, a když mi bylo osm, přestěhovali jsme se o sto metrů dál do šedého řadového domku připomínajícího Rubikovu kostku, se kterou si tehdy v osmdesátých letech všichni hráli. Na zahradě jsme měli pingpongový stůl a vevnitř velkou lednici jako v Americe, kterou nám tam zanechali bývalí majitelé. Když jsem otevřel mrazák a strčil do něj hlavu co nejdál, až za pytlíky s mrazeným hráškem, krásně to tam vonělo. Ještě lépe si vzpomínám na vůni benzínu u pumpy, u které jsme občas s rodiči zastavili, když jsme se večer vraceli z návštěvy u přátel, k nimž jsme jezdili každou neděli. Všichni tři jsme seděli natlačení na zadních sedačkách, mí bratři vedle mě, a já jsem vždycky doufal, že budeme muset natankovat. To jsem pak stáhl okénko, zavřel oči a zhluboka se nadechl nosem. Benzin a chladný vzduch a my všichni spolu v autě na cestě domů, nikdy jsem se necítil víc v bezpečí. A když jsme pak dojeli domů, předstíral jsem, že spím, aby mě otec odnesl do pokoje. Jeho košile byla cítit vínem, cigaretami a létem, to byly vůně mého dětství.

Jako velryby, které se uchýlí do klidných vod, aby porodily, se i moji rodiče stáhli ze světa a usadili se tady, na okraji města. Ale na rozdíl od velryb, které to táhne zpátky do hloubek oceánu, tu rodiče uvízli.

Možná se schovávali před minulostí. Před svými vzpomínkami na Maďarsko, na válku, na útěk a skrývání.

Možná chtěli na tomto nedotčeném místě začít znovu, nemyslet na minulost, chtěli si z toho ztraceného koutu světa udělat domov. A téměř se jim to povedlo.

Švýcarsko je skvělá země pro někoho, kdo chce začít od začátku a zbavit se předchozí zátěže, protože tu nic nepřipomíná Hitlera ani Stalina. Oba totalitní systémy minulého století, nacismus a komunismus, koncentrační tábory a gulagy, jsou tu jen kapitolami z učebnic dějepisu. Není tady skoro žádný pomník obětem války a žije tu jen málo rodin, kromě přistěhovalců, které by měly s hrůzami války něco společného. Nikdo se neptá: „Dědo, co jsi dělal za války?“ Nikdo nebyl deportován ani zplynován. Není třeba se s něčím „vyrovnávat“, nic „nevyplovává na povrch“, jak se pořád píše v novinách v souvislosti s jinými zeměmi. Žádné kolektivní selhání neexistuje, nejsou žádné krize, až na ty bankovní. Švýcarsko zná jen období blahobytu, bezpečí a bezstarostnosti, což platilo zejména pro dobu mého mládí na začátku devadesátých let, kdy bylo všechno ještě pestřejší a obyvatelé čtvrtí na okraji města o víkendech podnikali vyjížďky na kole kolem jezer a říkali si „bikeři“.

Něco tak idylického se přece muselo odrazit i na naší rodině. Všudypřítomná bezstarostnost se jistě musela přenést i na nás. Ale u všech to tak nebylo.

Otec ani matka se ve Švýcarsku, „nejnaducanější“ ze všech zemí v Evropě, necítily jako doma. Sice se naučily mluvit švýcarskou němčinou i lyžovat, pořídili si toustovač jako všichni ostatní a v zimě si taky dělali *raclette* — poléváli si brambory roztaveným sýrem —, i když do něj možná přidali trochu víc papriky než ostatní. Ve skutečnosti se však společenského života v zemi účastnili, jen když se to od nich vyžadovalo.

Sousedy sice zdravili, ale mnohem milejší jim bylo, když si jich na cestě k autu nikdo nevšiml. Švýcarsku a Švýcarům se potají vysmívali, aspoň tak mi to tehdy připadalo. Příležitostně xenofobní poznámky ostatních obyvatel, že máme legrační příjmení, že na cizince mluvíme slušně německy a že se sem naše zrezavělé auto nehodí, se jich nedotýkaly, protože věděli, že tu stejně nikdy nezakoření. Švýcarsko pro ně vždy bylo pouhou hrou, život v něm nebyl skutečný, nejednalo se o bytí „jednou jsi dole, jednou nahoře“ se štěstím a útrapami. Protože kdo neztratil ve válce aspoň pár příbuzných, kdo nikdy nezažil, jak cizí okupační mocnost — ať už Němci nebo Rusové — všechno rozvrátí, nemohl tvrdit, že rozumí životu. Měnou mých rodičů bylo utrpení. Štěstí a idyla za nic nestály. Minulost byla vždy důležitější než budoucnost, staré odjakživa lepší než moderní.

A tak si každý po svém snil o jiném životě, ve svém domku na okraji Curychu, na místě bez minulosti, odkud se otec brzy odstěhoval.

Dva roky po pádu železné opony se sbalil a odjel do Budapešti. Švýcarsko opustila i moje matka a já jsem vůbec neměl dojem, že by jí něco chybělo, za zlé jsem jí to však neměl. Prostě byli najednou pryč, ale pocit, že žiju ve špatné zemi, mi tu zanechali.

Já jsem zůstal, tak trochu ze setrvačnosti, vystudoval jsem, protože tady studoval každý, a stal se novinářem. Brzy nato jsem psal o ozbrojených dětských gancích v Liverpoolu, spal v obytném voze vysoce postaveného člena Ku-klux-klanu v Texasu, celé dny jsem pobíhal po jedné předměstské čtvrti Curychu, protože jsem psal článek o hromadném znásilnění třináctileté dívky, a spolu s lesbickým párem, který si přál

dítě, seděl na pohovce holandského dárce spermatu. Byl jsem svědkem toho, jak jim podal zkumavku a injekční stříkačku, pomocí které si jedna z žen měla sperma zavést. „Potřebuju si něco koupit,“ prohlásil a už stál ve dveřích. „Chcete něco? Kolu? Chipsy?“ Překvapeně zavrtěly hlavou. Kolu? Chtěly přece dítě.

Maďarsko sice bylo zemí mých rodičů, ale co to mělo co dělat se mnou? Bylo mi lehce přes třicet a byl jsem čerstvě zamilovaný. Druhá světová válka a zločin na sto osmdesáti Židech, nic z toho mi nemohlo být vzdálenější. Máme přece svoje vlastní problémy, říkal jsem si, přistěhovalectví, žádné vize, globalizaci, o něčem takovém jsem psal: příliš konzumu, příliš pornografie, příliš možností.

Avšak poté, co jsem se jednoho rána seznámil s příběhem své rodiny, co jsem poznal tetu Margit na fotce u novinového článku, jsem začal pátrat. Nejprve jsem obeslal příbuzné ve Vídni, Budapešti a Mnichově. „Dobrý den,“ napsal jsem na začátek, „sice se neznáme, ale jsme spolu přes několik kolenn spříznění. Také jste se dočetli o tom, co se tehdy údajně stalo? Víte něco bližšího?“ Obstaral jsem si spisy o tetě Margit a jejím muži Ivanovi, bratrovi mého dědečka, přečetl knihy o Thyssenových, o dějinách Maďarska, strávil celé dny v archivech v Berlíně a Bernu, Budapešti a Štýrském Hradci a pořád dokola rozmloval s otcem. Podnětem k mé cestě do minulosti mi byla teta Margit, jen kvůli ní jsem se poprvé v životě začal zabývat svým původem.

Byl to masakr sto osmdesáti Židů, díky kterému jsem se sblížil se svou rodinou.

Jedné jarní neděle v roce 2009 jsem poprvé jel do Rechnitzu, abych zjistil, co měla moje teta s oním zločinem skutečně společného. Brzy ráno jsem přijel nočním vlakem z Curychu do Vídně, půjčil si auto a vydal se na cestu podél lesů a vinic, hrozny na révě byly ještě malé a tvrdé. Rechnitz není hezké místo. Obec je tvořena hlavní silnicí, podél níž stojí po obou stranách nízké domky s úzkými okny s těžkými závěsy, nemá žádnou náves ani náměstí. A zámek, který zazobaný podnikatel a sběratel umění Heinrich Thyssen ve své závěti odkázal své dceři Margit, naší tetě Margit, už nestojí. Rusové ho po svém vpádu v roce 1945 vybombardovali a jeho obyvatelé si následně rozebrali nábytek, obrazy a koberce.

Spolek Refugius zde každoročně pořádá shromáždění k uctění památky zavražděných Židů. Událost se koná u takzvaného *Kreuzstadlu*, ruiny ve tvaru kříže, kde se měl zločin odehrát. Časem se z *Kreuzstadlu* stal pomník, u kterého účastníci shromáždění zpívají a společně se modlí. I v letošních proslovech zaznělo, že tento zločin nesmí nikdy upadnout v zapomnění. Stál jsem trochu stranou, nikoho jsem tu přece neznal, a rozhlížel se kolem sebe: Slunce svítilo, pampelišky

kvetly, orosená tráva sahala až po kotníky. Někde pod ní mělo ležet sto osmdesát lebek. Navzdory několikaletému úsilí se masový hrob nepodařilo nalézt.

Noční obloha z 24. na 25. března je jasná. V zámku Margit Batthyányové-Thyssenové v burgenlandském Rechnitzu poblíž rakousko-maďarské hranice se pořádá nacistická slavnost. Příslušníci gestapa a místní nacističtí pohlaváři jako SS-Hauptscharführer Franz Podezin spolu s Josefem Muralterem a Hansem-Joachimem Oldenburgem se baví s členy Hitlerjugend a zaměstnanci zámku a přitom popíjejí sekt. Válka je pro nacisty sice prohraná, Rusové už jsou u Dunaje, ale tím si nechtějí kazit náladu. Je osm hodin večer. Ve stejné době už na rechnitzském nádraží postává asi dvě stě židovských pracovníků z Maďarska, kteří byli nuceně nasazeni na výstavbu takzvaného *Südostwallu*, monumentální obranné linie, která měla vést z Polska přes Slovensko a Maďarsko až do Terstu a zabránit vpádu postupující Rudé armády. O půl desáté večer nažene řidič Franz Ostermann část Židů do nákladáku a po krátké jízdě je předá čtyřem příslušníkům organizace Sturmabteilung, SA, kteří vězňům podají lopaty a příkázou jim, aby vykopali jámu ve tvaru písmene L.

Maďarští Židé začnou kopat, jsou unavení a zesláblí, půda je tvrdá, na zámku tety Margit se popíjí a tančí. O něco později toho večera zavolají SS-Hauptscharführera Franze Podezina k telefonu. Protože je ve slavnostním sále příliš hlučno, musí odejít do vedlejšího pokoje. Hovor netrvá ani dvě minuty. Podezin opakuje: „Ano, ano!“ Pak hovor zakončí slovy: „Takové svinstvo!“ Nařídí Hildegard Stadlerové, vůdkyni

místního Svazu německých dívek, aby do jedné z místností zavedla něco přes deset účastníků slavnosti. „Na nádraží jsou Židi,“ sdělí jim, „kteří se nakazili skvrnitým tyfem. Musíme je zastřelit.“ Nikdo mu neodporuje. Zbrojír Karl Muhr rozdá hostům zbraně a munici. Je krátce po jedenácté hodině v noci. Na zámeckém dvoře už čekají tři auta. Celá skupina se do nich nevejde, někteří musejí po svých. Není to přece daleko.

Zavolał jsem otci. „Věděl jsi,“ řekl jsem mu, „že tam teta Margit tehdy v noci byla, a věděl jsi i o tom masakru.“

„Jo.“

„A nikdy tě nezajímalo, jestli do toho byla zapletená?“

„To má být výsledek?“

„Jen se ptám.“

„Nikdy mě nenapadlo, že by mezi tou slavností a masakrem mohla být nějaká spojitost, jak se o tom poslední dobou píše v novinách. Počkej chvíli,“ rozkašlal se. Slyšel jsem, jak si z krabičky vytáhl cigaretu.

„Moc kouříš.“

„Jak se vede malé?“

„Už leze a roste jí třetí zub. Jak to, že jsi s Margit nikdy nemluvil o válce?“

„A na co jsem se jako měl zeptat? Teto Margit, nedala by sis ještě skleničku vína? A jen tak mimochodem, teto Margit, střílela jsi Židy?“

„Přesně tak.“

„Nebuď naivní. Byly to zdvořilostní návštěvy. Mluvíli jsme o počasí a ona do toho sem tam zataáhla různé členy rodiny.